

wodnik moralny po różnorodnych sytuacjach, w których życie współczesne stawia lekarza. Jest to przewodnik szczególnie cenny dla młodych adeptów tego trudnego i odpowiedzialnego zawodu.

Anna Grochocka

PRAKTYCZNE PYTANIA ETYKI MEDYCZNEJ

Robert M. Veatch, *Case Studies in Medical Ethics*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1977, ss. 420.

Chociaż moralne problemy medycyny rozważane były w historii myśli etycznej od czasów starożytnych, to datujące się od początku lat pięćdziesiątych wzmożone zainteresowanie bioetyką związane jest przede wszystkim ze współczesnymi osiągnięciami biologii i medycyny oraz modyfikacją roli zawodowej lekarza i zadań stawianych przed służbą zdrowia. Rozwój technologii i wiedzy medycznej oraz rozszerzenie obowiązków zawodowych lekarza o działalność profilaktyczną nie tylko zintensyfikowały tradycyjne problemy etyki medycznej, ale również zrodziły wiele nowych problemów moralnych dotyczących np. dopuszczalności moralnej badań prenatalnych i zabiegów przerywania ciąży, stosowania nowych, sztucznych form prokreacji, eutanazji, sztucznego podtrzymywania przy życiu osób nieuleczalnie chorych, przeprowadzania eksperymentów medycznych na ludziach itd. Doniosłość problemów moralnych współczesnej medycyny skłoniła Institute of Society, Ethics and Life Sciences w Hastings-on-Hudson do wprowadzenia w 1970 r. programu etyki medycznej na jednej z uczelni medycznych w Stanach Zjednoczonych¹. Zdaniem Roberta M. Veatcha, który brał udział w opracowywaniu tego programu, etyka medyczna nie powinna dłużej pozostawać jedynie na marginesie edukacji medycznej, ponieważ „a moral mistake can be literally a life-or-death disaster” (s. V). Należy zatem zmienić dotychczasowy system kształcenia przyszłych lekarzy, który kształtuje studentów na technicznych geniuszy i moralnych głupców. Etyka medyczna — jak sądzi Veatch — nie może pozostawać jedynie w gestii profesjonalistów medycznych, gdyż rozważane w jej ramach problemy moralne dotyczą nie tylko etyki zawodowej lekarza, lecz sięgają do podstawowych praw człowieka i istotnych wartości moralnych ogniskujących się wokół życia, śmierci i zdrowia.

Książka *Case Studies in Medical Ethics* wyróżnia się swoim charakterem spośród innych prac z dziedziny bioetyki. Pomyślana była przede wszystkim jako pomoc w realizowaniu programu etyki medycznej w uczelniach medycznych, prawniczych, teologicznych i pedagogicznych oraz na niektórych wydziałach uniwersyteckich². Adresowana jest zatem do studentów — zarówno przyszłych lekarzy, jak

¹ Program etyki medycznej realizowany był w Columbia University's College of Physicians and Surgeons.

² Na wydziałach biologii, socjologii, filozofii i religii.

i przyszłych pacjentów — a jej celem jest zarysowanie społecznych i etycznych konsekwencji decyzji podejmowanych w kontekście medycznym.

Veatch sądzi, że etyka medyczna, jako gałąź etyki stosowanej, staje się interesująca dopiero wtedy, kiedy rezygnuje z abstrakcyjnych spekulacji i dociera do praktycznych pytań pojawiających się w rzeczywistości codziennych problemów zdrowia i choroby. Recenzowana praca spełniać ma rolę swobodnego podręcznika, którego zadaniem jest między innymi pomoc w formułowaniu pytań i problemów moralnych, wyłaniających się z analizy konkretnych przypadków medycznych. Autor zamieścił w swojej pracy 112 kontrowersyjnych przypadków medycznych, z których zdecydowana większość została zaczerpnięta z praktyki lekarskiej współpracujących z Institute of Society, Ethics and Life Sciences grup badawczych oraz źródeł sądowych. Zbiór autentycznych przypadków uzupełniony został kilkoma przykładami fikcyjnymi, ilustrującymi etyczne problemy medycyny przyszłości dotyczące np. zastosowania do człowieka metody tzw. rozmnażania wegetatywnego (*cloning*)³.

Veatch nie zakłada jednak, jak można by wnioskować z charakteru jego pracy, że najlepszą drogą do rozwiązywania problemów moralnych medycyny jest traktowanie każdego kolejnego przypadku jako całkowicie nowego i niepowtarzalnego. Rozstrzygnięcie problemów etyki medycznej musi, jego zdaniem, opierać się na przyjęciu podstawowych zasad etycznych i rozpatrywaniu każdej nowej sytuacji z punktu widzenia systematycznej etyki. „...nie można uprawiać etyki, zwłaszcza etyki medycznej, w abstrakcji. Prawdziwe życie, autentyczne przypadki stawiają podstawowe pytania. Potrzebna jest jednak również ogólna struktura, na podstawie której można rozwiązywać dylematy życia” (s. 1). Dlatego też na początku pracy autor zamieścił krótki rozdział teoretyczny, w którym zarysowuje podstawowe problemy etyki oraz przedstawia główne stanowiska etyki normatywnej.

Case Studies in Medical Ethics dzieli się na trzy części i 13 tematycznie wyodrębnionych rozdziałów⁴, z których każdy zawiera odpowiednio dobrane do omawianego problemu przypadki medyczne, komentarz autora, wypunktowane problemy do dyskusji, sformułowanie istotnych punktów etycznych kontrowersji oraz krótkie dyskusje.

Część I zatytułowana „Morality in Medicine” podejmuje problemy wartości zdrowia i choroby oraz kwestie odpowiedzialności lekarzy, personelu szpitalnego pacjenta i rodziny za podejmowane decyzje. Dwa pierwsze rozdziały mają w intencji autora ilustrować pierwsze z pięciu głównych pytań etyki — co sprawia, że czyn słuszny jest istotnie czynem słusznym?

Część II — „Principles of Medical Ethics” rozważa problemy dotyczące powinności moralnych lekarza wobec pacjenta i społeczeństwa (ilustracja drugiego pytania etyki — wobec kogo mamy powinności moralne?), zasad dystrybucji opieki zdrowotnej, zachowania tajemnicy lekarskiej oraz mówienia prawdy. Rozdziały zamieszczone w części drugiej podejmują zatem kwestie, których rozstrzygnięcie wy-

³ Mianem „klonowania” określa się technikę otrzymywania całych organizmów z poszczególnych komórek somatycznych. Możliwość zastosowania w przyszłości tej metody rozmnażania do człowieka jest kwestią sporną. Dotychczas przeprowadzono jedynie udane eksperymenty na żabach.

⁴ Values in Health and Illness; Responsibility for the Decision; Duty to the Patient and Society; Health Care Delivery; Confidentiality; Truth-Telling; Abortion, Sterilization, and Contraception; Genetic, Birth, and the Biological Revolution; Transplantation, Hemodialysis, and the Allocation of Scarce Resources; Psychiatry and the Control of Human Behavior; Experimentation on Human Beings; Consent and the Right to Refuse Treatment; Death and Dying.

maga udzielenia odpowiedzi na trzecie podstawowe pytanie etyki — jakiego rodzaju czyny są słuszne?

Ostatnia i najobszerniejsza część III — „Special Problem Areas” — porusza problemy moralne związane z przerywaniem ciąży, sterylizacją i antykoncepcją; genetyką i rewolucją biologiczną; transplantacjami, hemodializami i podziałem ograniczonych środków leczenia; psychiatrią i kontrolą ludzkiego zachowania; przeprowadzaniem eksperymentów medycznych na ludziach; zgodą na leczenie i prawem do zrezygnowania z dalszego leczenia oraz problemy dotyczące śmierci i umierania. Rozważenie tych kwestii wymaga z kolei zastanowienia się nad tym, w jaki sposób należy stosować reguły etyczne do określonych sytuacji oraz jak powinno się postępować w szczególnych przypadkach? Są to, według Veatcha, kolejne główne pytania etyki.

Recenzowana praca ma przemyślaną i jasną strukturę, która dobrze realizuje założenia autora i cel książki: „dostarczenie zbioru przypadków medycznych, które mogą być pomocne do budowania bardziej ogólnego systemu etyki medycznej” (s. 1). Na uwagę zasługują szczególnie wprowadzenia autora do poszczególnych rozdziałów oraz komentarze zamieszczone z reguły po każdym przedstawianym przypadku medycznym, które w umiejętny sposób precyzują główne problemy moralne oraz zarysowują w niektórych przypadkach możliwe sposoby ich rozwiązania.

Praca uzupełniona została o wybrane kodeksy etyki medycznej oraz zasady dokonywania eksperymentów medycznych na ludziach⁵. Na uwagę zasługuje również obszerna, licząca ponad 30 stron, bibliografia pogrupowana według problemów w sposób analogiczny do całości pracy. Korzystanie z książki ułatwia zamieszczone na początku pracy spis wszystkich omawianych przypadków medycznych oraz końcowy indeks problemów.

Sądzę, że praca R. M. Veatcha spełnia pokładane w niej przez autora nadzieje — jest to interesująca i dobrze napisana książka, która nie tylko może być wykorzystana jako pomoc w prowadzeniu zajęć i wykładów z etyki medycznej, ale potrafi również wzbudzić zainteresowanie osób, którym obca jest z reguły refleksja etyczna (niestety, często do nich należą studenci medycyny). Wykorzystaniu pracy jako szczególnego rodzaju pomocy dydaktycznej sprzyja również obiektywizm autora w przedstawianiu poszczególnych problemów i możliwych sposobów ich rozwiązania. Neutralność etyczna, oceniana niekiedy negatywnie w teoretycznych pracach etycznych, w tym przypadku zasługuje na uznanie. Otwartość problemów i pozostawienie bez odpowiedzi najbardziej nawet istotnych pytań etycznych pozwała czytelnikowi na poznanie różnych możliwych sposobów rozstrzygnięcia problemów moralnych oraz kształtowanie własnego stanowiska etycznego.

Podstawowym plusem pracy jest przedstawienie autentycznych, a nie fikcyjnych, przypadków medycznych. Ma to, jak sądzę, duże znaczenie dla zainteresowania problemami moralnymi medycyny przyszłych lekarzy. *Case Studies in Medical Ethics* potwierdza podstawowe założenie Veatcha, że każda decyzja medyczna zawiera w sobie wartościowanie moralne. Recenzowana praca podważa zatem tezę, zgodnie z którą problemy moralne pojawiają się jedynie w ograniczonym i wąskim

⁵ Kodeksy etyki medycznej: *Przysięga Hipokratesa*, *Karta Praw Pacjenta* sformułowana przez American Hospital Association, *Zasady Etyki Lekarskiej* zatwierdzone przez Amerykańskie Stowarzyszenie Lekarskie, *Międzynarodowy Kodeks Etyczny* oraz *Deklaracja Geneńska*. *Zasady dokonywania eksperymentów na ludziach: Kodeks Norymberski*, *Deklaracja z Helsinek*, *Etyczne Wskazania Przewodnie co do Badań Klinicznych* opracowane przez Amerykańskie Stowarzyszenie Lekarskie oraz wyjątki z *Department of Health, Education, and Welfare Regulations on the Protection of Human Subject*.

zakresie praktyki lekarskiej⁶. Veatch udowadnia, że problemy moralne nie dotyczą tylko specjalnych przypadków, lecz obecne są w codziennej pracy lekarza — jak np. kwestia odpowiedzialności za podejmowane decyzje.

Szeroko dyskutowany w literaturze etycznej przypadek Karen Quinlan wykazał, że autentyczne przypadki medyczne mogą zainspirować interesujące dyskusje etyczne. Uważam, że niejeden z zamieszczonych przez R. M. Veatcha w recenzowanej pracy przypadków medycznych spełnić może podobną rolę.

Alicja Przytуска-Fiszter

KŁAMSTWO

Sissela Bok, *Lying, Moral Choice in Public and Private Life*, The Harvester Press, Hassocks, Sussex, 1978, ss. 326.

Przedmiotem rozważań zawartych w książce S. Bok jest kłamstwo, a ich zakres ogranicza się do jasnych alternatyw prawda — kłamstwo, z pominięciem przypadków mniej jednoznacznych. Rozważania te — w intencji autorki — służyć mają pomocą w rozwiązywaniu naszych codziennych problemów związanych z posługiwaniem się kłamstwem w życiu prywatnym i publicznym. Autorka podkreśla przy tym, że nie rości sobie prawa do przedstawienia ostatecznej odpowiedzi na pytanie, które kłamstwa są, a które nie są moralnie uzasadnione. Pragnie raczej uzmysłowić czytelnikowi pewien problem, czy też splot problemów oraz zainicjować dyskusję na ten temat. Jej wysiłek polega głównie na ukazywaniu obezwładniającej mocy kłamstwa. Mocy, która nie tylko utrudnia właściwą ocenę jego szkodliwości, ale nawet ustalenie, czym ono jest i czy w ogóle jest sens prowadzić rozważania na ten temat. Jednocześnie autorka stara się wypracować taką procedurę dokonywania ocen kłamstwa, która chroniłaby osobę oceniającą przed jego zniewalającym wpływem, a następnie stosuje ową procedurę do ustalenia moralnej wartości takich praktyk kłamania, jak: kłamstwo w celu oszukania kłamcy lub wroga, kłamstwo dla ochrony klientów lub dobra publicznego, kłamstwo wobec chorych i umierających, kłamstwo paternalistyczne. Książka zawiera także krótką antologię klasycznych tekstów na temat kłamstwa — Augustyna, Tomasza, Bacona, Grotiusa, Kanta, Sidgwicka, Bonhöffera i Warnocka.

Pierwszą sprawą, od której należy zacząć rozważania na temat kłamstwa, jest, zdaniem S. Bok, wyróżnienie dwóch sensów prawdy i fałszu: moralnego i epistemologicznego. Istnieje pogląd, że skoro poznanie prawdy jest niemożliwe, a naszym udziałem jest zawsze w większej lub mniejszej mierze fałsz, to rozważania mające na celu ustalenie, czy kłamać, czy nie, są pozbawione sensu, gdyż zawsze

⁶ Tezy takiej broni np. L. Lasagna twierdząc, że problemy moralne pojawiają się w sytuacjach, które tworzą tylko fragment praktyki lekarskiej. Por. L. Lasagna, *Discussion of „Do No Harm”*, w: *Philosophical Medical Ethics: Its Nature and Significance*, edited by S. F. Spicker and H. T. Engelhardt, Jr., Dordrecht 1977.